

Berlin-Charlottenburg, den 11. Januar 1929.

Namens der Ostpräsidenten
der Provinzen Ostpreussen, Ober- und Niederschlesien, Grenzmark Posen-Westpreussen, Pommern und im eigenen Namen.

Der Oberpräsident
der Provinz Brandenburg und von Berlin
gez. Dr. Maier⁴

Z BADAŃ NAD MAŁŻEŃSTWAMI MIESZANYMI NA ZIEMIACH
ZACHODNICH
(Pszczew, powiat Międzyrzecz)

Zagadnienie tzw. małżeństw mieszanych, czy ogólnej struktury małżeństw zawieranych wśród ludności mieszkającej na Ziemiach Zachodnich jest ważnym problemem z punktu widzenia procesów integracyjnych. Wśród licznych zjawisk społecznych wydzielić można, obok wielu innych, procesy integrujące dane społeczeństwo lub procesy dezintegrujące. Najsilniej występują one w takich zbiorowościach ludzkich, które w rezultacie masowych przemieszczeń wchłonęły w siebie grupy ludności napływowej. Między grupami tymi, różniącymi się między sobą odmiennymi wzorami obyczajowo-kulturowymi, poziomem i stylem życia wyniesionym z różnych środowisk regionalnych, w czasie wspólnego życia w obrębie danej jednostki geograficzno-administracyjnej początkowe zróżnicowanie zaczyna się z biegiem czasu zacierać. Do charakterystycznych objawów i sprawdzianów następującej integracji zalicza się spokrewnianie poprzez zawierania związków mieszanych. Im bardziej proces integracyjny pogłębia się, tym większa jest łatwość zawierania związków tego typu. Jeżeli jednak istnieje poczucie grupowej odrębności, istnieje także nacisk w kierunku endogamii. W świetle tych rozważań stwierdzić należy za S. Nowakowskim¹, że samo małżeństwo mieszane, międzygrupowe nie może być wyłącznym wskaźnikiem integracji. R. Bierstedt pisze:

„We wszystkich społeczeństwach wymaga się od ludzi, a przynajmniej zachęca się, aby żenili się wewnątrz pewnych grup i te endogamiczne normy określają różnice między małżeństwem uznawanym (*acceptable*) i nie uznawanym (*inacceptable*)”².

W polskiej literaturze socjologicznej dotyczącej społecznych przeobrażeń na Ziemiach Zachodnich, szczególnie poświęconej procesom adaptacji i integracji, na problem małżeństw mieszanych zwracano często uwagę. Należy tutaj wskazać na prace K. Żygulskiego³, poświęcone badaniom na Opolszczyź-

⁴ Pominęto rozdzielnik.

¹ S. Nowakowski, *Procesy adaptacji i integracji społecznej*. W: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich* pod red. W. Markiewicza i P. Rybickiego. Poznań 1967, Instytut Zachodni, s. 202 i n.

² R. Bierstedt, *The social Order*. New York 1957, s. 352.

³ K. Żygulski, *Repatrianci na Ziemiach Zachodnich*. Poznań 1962, Instytut

nie, badania E. Piaseckiego⁴ dotyczące Wrocławia, W. Mrozek⁵ obejmujące tereny Górnego Śląska, czy H. Dutkiewicza⁶ poświęcone małżeństwom mieszanym zawartym w czterech większych miastach Górniczego Okręgu Przemysłowego.

Zasadniczym celem artykułu jest ukazanie struktury małżeństw zawartych w okresie 1959-1969 w miejscowości Pszczew, pow. Międzyrzecz, pod względem pochodzenia, kategorii zawodowej i miejsca zamieszkania ludzi zawierających związki małżeńskie. W celu uchwycenia obecnego stopnia integracji ludności porównano także strukturę małżeństw zawartych w latach 1945-1959 oraz w badanym okresie pod kątem pochodzenia. W miejscowości tej, oprócz badań socjologicznych nad zagadnieniami kształtowania się więzi lokalnej i świadomości regionalnej mieszkańców, zebrano w 1969 r. materiały dotyczące interesującego nas tematu. Badania takie prowadzono również w latach 1958-1959. Wyniki zostały opublikowane przez J. Koniecznego w „Nadodrze”, w artykule pt. *Wymowa ślubnego kobierca*⁷ oraz przez Z. Dulczewskiego w artykule zatytułowanym *Autochtonizacja ludności na Ziemiach Zachodnich*, zawartym w pracy zbiorowej pt. *Tworzenie się nowego społeczeństwa na Ziemiach Zachodnich*⁸.

Powtórzenie badań po upływie pewnego czasu jest modyfikacją tzw. metody panelowej⁹ polegającej na obserwowaniu niektórych zjawisk społecznych w określonych odstępach czasowych. Badania takie pozwalają stwierdzić trwałość pewnych zjawisk, lub określić zmiany, jakie dokonały się w tym czasie. Obserwacje struktury małżeństw zawieranych na Ziemiach Zachodnich w ciągu minionych dziesięciu lat wydają się szczególnie celowe z uwagi

Zachodni; *Małżeństwa mieszane w Opolu*. „Studia Śląskie” T. II, Opole 1959; Olszewska-Ladyka i K. Żygulski, *Małżeństwa mieszane na Śląsku Opolskim*. „Przegląd Socjologiczny” 1959, t. XIII.

⁴ E. Piasecki, *Integracja ludności miasta Wrocławia w świetle statystyki małżeństw i rozwodów*. Wrocław 1963.

⁵ Zagadnienie małżeństw mieszanych na Górnym Śląsku omawia W. Mrozek w pracy: *Przekształcanie społeczne w górnośląskim środowisku górniczym*. „Górnośląskie Studia Socjologiczne” T. II, Katowice 1965.

⁶ H. Dutkiewicz, *Małżeństwa mieszane w czterech miastach GOP jako wskaźnik integracji społecznej*. Katowice 1968, Śląski Instytut Naukowy.

⁷ J. Konieczny, *Wymowa ślubnego kobierca*. „Nadodrze” październik 1958, wydanie specjalne, s. 10.

⁸ Z. Dulczewski, *Autochtonizacja ludności na Ziemiach Zachodnich. Fragment badań w miejscowości Pszczew w pow. międzyrzeckim*. W: *Tworzenie się nowego społeczeństwa na Ziemiach Zachodnich*, praca zbiorowa pod red. Z. Dulczewskiego, Poznań 1961, Instytut Zachodni, ss. 50-53.

⁹ Szczegółowe omówienie tej metody znaleźć można w rozdziale pt. *Metoda panelowa* w zbiorze: *Metody badań socjologicznych* pod red. S. Nowaka. Warszawa 1965, ss. 405-432. Znaczenie tej metody i jej modyfikację w badaniach przemian społecznych w Polsce porusza Z. Dulczewski w artykule pt. *Rybaczy kulturowi* w pracy zbiorowej pod red. L. Janiszewskiego, *Ludzie morza*. Szczecin 1969, s. 10.

na zmniejszanie się liczby małżeństw zawieranych przez osadników i autochtonów oraz tworzenie się związków małżeńskich, w które wstępuje powojenna generacja mieszkańców Ziemi Zachodnich.

Poniższy artykuł opracowano na podstawie oficjalnych danych zebranych w miejscowym Urzędzie Stanu Cywilnego. Obejmują one małżeństwa zawarte wyłącznie w Pszczewie, w okresie od stycznia 1959 r. do kwietnia 1969. Nie przeprowadzono natomiast badań związanych z zagadnieniami małżeństw mieszanych wśród mieszkańców tej miejscowości. Niektóre wnioski można było wysnuć na podstawie znajomości środowiska i szeregu obserwacji poczynionych przez autora podczas dłuższych pobytów w Pszczewie (łącznie autor przebywał tam około 4 miesięcy).

Pszczew został już szczegółowo opisany w literaturze socjologicznej¹⁰, z tego też powodu obecnie należy się ograniczyć do podania niektórych tylko cech badanego środowiska. Opis ten ma na celu wskazanie tych zjawisk, które, zdaniem autora, uzasadniają zawężenie terenu badań do jednej tylko miejscowości.

Pszczew położony jest w odległości 15 km od Międzyrzecza — miasta powiatowego, trzy kilometry od dawnej granicy polsko-niemieckiej. Miejscowość ta — według podziału administracyjnego określona jest wsią, ma jednak charakter raczej miejski. Pszczew, podobnie jak cały powiat międzyrzecki, do czasów II rozbioru Polski należał do Wielkopolski, w latach 1793 - 1815 włączony był kolejno do Prus Południowych i Księstwa Warszawskiego, a w latach 1815 - 1918 wchodził w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Mimo późniejszego wzmożonego procesu germanizacyjnego, Pszczew, wraz z okolicznymi wsiami, do wybuchu II wojny światowej utrzymał charakter polskiego środowiska autochtonicznego. W czasie zaborów istniały silne kontakty społeczne z Wielkopolską, a i w okresie międzywojennym, kiedy to Pszczew znalazł się w niemieckim pasie przygranicznym, kontakty te nie osłabły.

Według danych z grudnia 1968 r. Pszczew zamieszkiwało 1 966 osób a więc od roku 1959 przybyło ogółem 286 mieszkańców. Zmniejszyła się liczba autochtonów: w roku 1958 — 476 osób zaliczono do ludności autochtonicznej, w 1969 tylko 346. Znaczne zmniejszenie się (około 28%) liczby autochtonów mieszkających w Pszczewie wytłumaczyć można dwoma faktami: 1) Są to z reguły ludzie starsi i pokolenie to w miarę upływu czasu wymiera. 2) pewien odsetek ludzi ze środowiska autochtonicznego wyjechał z Polski do krewnych zamieszkujących w NRF i NRD.

Klasyfikowanie osadników pod względem pochodzenia sprawiło pewne trudności. W 1958 r. około 40% osadników pochodziło z terenów Wielkopolski, około 18% to repatrianci, a 24% całej ludności stanowili osadnicy z Polski centralnej. Analizując pochodzenie ludności stwierdzić można wysoki

¹⁰ Zob. przypis 8.

procent osób wywodzących się z woj. poznańskiego. Z. Dulczewski¹¹ stwierdza, że powojenną falę osadniczą z woj. poznańskiego określić można jako zjawisko „przesunięcia” się polskiej ludności nadgranicznej na tereny powstałej „próżni demograficznej”. Okazuje się, że z sąsiednich powiatów, międzychodzkiego i nowotomyskiego, pochodzi aż 64% wszystkich osadników z woj. poznańskiego. Ludność ta, zamieszkująca w większości wioski leżące w niedalekiej odległości od Pszczewa, utrzymywała kontakty z tą miejscowością, niejednokrotnie miała w niej krewnych i przyjaciół. Nie bez znaczenia jest fakt, że część tych miejscowości należała przed 1919 r. do parafii pszczewskiej. Jak się okaże w dalszych rozważaniach, znaczenie i przydatność tych faktów dla analizy struktury małżeństw zawartych w Pszczewie nie jest sprawą obojętną.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat, wskutek ruchu migracyjnego i przyrostu naturalnego w strukturze ludności nastąpiły pewne zmiany. Niestety dane, jakimi dysponują odpowiednie urzędy nie pozwalają na odtworzenie drogi wędrówek ludności. Tak więc często nie można bez bezpośredniego kontaktu z informatorami zdobyć danych o poprzednim miejscu zamieszkania. Orientacyjnie należy przyjąć, że wartości procentowe dla 1959 r. nie uległy poważniejszym zmianom. Interesujące są natomiast dane dotyczące pokolenia urodzonego po II wojnie światowej: liczba ludzi urodzonych po

TABELA 1¹²

Miejsce pochodzenia nowożeńców	Mężczyźni		Kobiety	
	liczba	%	liczba	%
1. Ziemie Zachodnie	54	22,7	72	30,4
2. woj. poznańskie, bydgoskie, katowickie (woj. poznańskie bez pow.: Koło, Kalisz, Konin, Słupca)	99	41,7	91	38,4
3. woj. centralne wraz zwyż podanymi powiatami	34	14,3	19	8,0
4. woj. rzeszowskie, lubelskie i białostockie	19	8,4	22	9,3
5. repatrianci	30	12,7	30	12,6
6. inni	1	0,3	3	1,3
Razem	237	100%	237	100%

wojnie i mieszkających w Pszczewie wynosi 936; w Pszczewie i Międzyrzeczu (szpital) po 1945r. urodziło się 697 osób mieszkających obecnie w Pszczewie; około 30% mieszkańców tej miejscowości stanowi pokolenie tutaj urodzone i mieszkające.

¹¹ Zob. przypis 8.

¹² Tabelę tę podaje J. Konieczny w artykule: *Wymowa ślubnego kobierca*, zob. przypis 7.

TABELA II¹³

Kategoria osadnicza	Ogólna ilość małżeństw	Małżeństwa egzogamiczne	%	Małżeństwa endogamiczne	%
1. Autochtoni	91	45(40)*	49	46	51
2. Osadnicy z Polski centralnej	188				
woj. poznańskie	146	34(20)*	23	112	77
bydgoskie	8	4	80	1	20
łódzkie	12	6	50	6	50
rzeszowskie	9	—	—	9	100
lubelskie	3	1	33	2	67
kieleckie	6	4	66	2	34
krakowskie	4	4	100	—	—
3. Osadnicy zza Bugu	47				
b. woj. wileńskie	22	7	31	15	69
lwowskie	9	6	66	3	34
wołyńskie	3	—	—	3	100
nowogródzkie	6	4	66	2	34
tarnopolskie	7	2	66	1	34

*Uwaga: tabela zawiera dane dotyczące wszystkich małżeństw zamieszkałych w 1958 r. w Pszczewie. Cyfry w nawiasach oznaczają w pierwszym wypadku poznaniaków, w drugim autochtonów.

W badanym okresie, tj. w latach 1959 - 1969 (do kwietnia) zawarto w Pszczewie 120 związków małżeńskich. Jest to znacznie mniej niż w latach 1945 - 1958, kiedy to zawarto łącznie 248 małżeństw. Ponieważ przy analizie struktury małżeństw zawartych w tym okresie trudno było ustalić pochodzenie przynajmniej jednego z małżonków, posłużono się liczbą 237 małżeństw. Jak już wspomniano, w procesie integracji dużą rolę odgrywało kojarzenie małżeństw pomiędzy ludźmi pochodzącymi z różnych terenów. W fazie początkowej przeważała zasada zawierania małżeństw wewnątrz grupy terytorialnej dawnego miejsca zamieszkania. Warto przypomnieć, jakie typy związków przeważały w latach 1945 - 1948 (zob. tabela I).

Z. Dulczewski podaje¹⁴, że w okresie od 1945 r. do końca 1958 r. wśród małżeństw mieszanych można wyróżnić trzy typy:

A. Małżeństwa: mąż autochton — żona osadniczka — 26 związków (z poznańskiego 20, z Polski centralnej 5, zza Bugu 1)

¹³ Tabelę tą zmodyfikowano w oparciu o dane zawarte w tabeli XIII opracowanej przez Z. Dulczewskiego, zob. przypis 8.

¹⁴ Zob. przypis 8.

- B. Małżeństwa: mąż osadnik — żona autochtonka — 33 związki (z poznańskiego 20, z Polski centralnej 7, repatrianci 6)
- C. Między osadnikami — 46 związków
- a) mąż z Polski centralnej — żona z Polski centralnej (21 związków)
  - b) mąż z Polski centralnej — żona z zą Bugu (8 związków) (w tym z poznańskiego 5)
  - c) mąż z zą Bugu — żona z Polski centralnej (12 związków) (w tym z poznańskiego — 10)
  - d) mąż z zą Bugu — żona z zą Bugu (5 związków)

Autochtoni (jak podaje J. Konieczny¹⁵) na 54 zawarte małżeństwa w 28 wypadkach wzięli sobie za żony autochtonki, w 19 wypadkach kobiety z powiatów międzychodzkiego i nowotomyskiego. Podobne związki zawierały autochtonki. Zauważyć można wyraźne tendencje do zawierania związków endogamicznych wśród autochtonów i osadników z Poznańskiego i Rzeszowskiego (Łemkowie).

Na innych terenach Ziemi Zachodnich w analogicznym okresie, co roku następował wzrost liczby zawieranych międzygrupowych związków małżeńskich. W. Lemiesz ustalił następujące dane dla Zielonej Góry¹⁶: w drugiej połowie 1945 r. zawarto ogółem 98 małżeństw, z czego 33 mieszane (około 37%). W pierwszej połowie 1959 r. zawarto w tym mieście 307 małżeństw, z których 203 przypadało na związki mieszane (około 66%). Również badania K. Żygulskiego w Opolu wykazały, że występuje wyraźnie proces spokrewniania się grup¹⁷. Małżeństwa spełniają przy tym podwójną rolę: integrują grupy regionalne i zacierają różnice społeczne między pracownikami fizycznymi i umysłowymi. W tym okresie, jak wynika z danych zawartych w tabeli II ogólna liczba małżeństw mieszkających w Pszczewie wynosiła 326, z czego 107 (około 32%) to małżeństwa egzogamiczne, endogamicznych małżeństw było 219 (tj. około 68%). Mimo że danych tych nie można ze sobą porównywać, z uwagi na różny charakter obu środowisk, to jednak struktura małżeństw pszczewskich pozwala wysunąć twierdzenie, że w Pszczewie, ze względu na wspomniane uprzednio warunki społeczno-geograficzne (silne środowisko autochtoniczne i duża, dominująca grupa migrantów przygranicznych), pełna integracja ludności następowała jednak mimo wszystko znacznie wolniej. Szybko wykrystalizowała się jedynie nowa grupa, którą chyba można określić jako „poznańsko-autochtoniczną”.

W latach 1959 - 1969 (do kwietnia) zawarto w Pszczewie łącznie 120 małżeństw. Ich strukturę obrazuje tabela III.

W celu uzyskania lepszego obrazu małżeństw mieszanych, a także dla

¹⁵ Zob. przypis 7.

¹⁶ W. Lemiesz, *O czym mówią księgi stanu cywilnego (Przyczynek do oceny procesów społecznych zachodzących w Zielonej Górze)*, „Rocznik Lubuski” 1960, T. II, s. 260.

¹⁷ K. Żygulski, *Małżeństwa mieszane w Opolu w latach 1945 - 1947*, „Studia Śląskie”, Seria Nowa 1959, T. II.

określenia tendencji kierujących zawieraniem związków pomiędzy osadnikami pochodzącymi z przygranicznych powiatów woj. poznańskiego wyróżniono pod względem pochodzenia małżonków dziewięć typów małżeństw:

1. typ a — małżeństwa zawarte między autochtonami (10,8%)
2. typ m_1 — mieszane, autochtoni i osadnicy z pogranicza (20%)
3. typ m_2 — mieszane, autochtoni i osadnicy z innych terenów woj. poznańskiego (7,5%)
4. typ pg — związki między osadnikami z pogranicza (18,4%)
5. typ pi — związki między osadnikami z pogranicza i pozostałymi terenami woj. poznańskiego (5,0%)
6. typ o — związki zawarte między osadnikami z różnych stron (5,0%) bez osadników z poznańskiego
7. typ oi — związki zawarte między osadnikami z tych samych stron (5,8%) bez osadników z poznańskiego
8. typ po — związki zawarte między osadnikami z różnych stron i osadnikami z poznańskiego (15%)
9. typ ma — związki zawarte między osobami urodzonymi po 1945 r. (12,5%).

W celu uzupełnienia tabeli III należy podać miejsce pochodzenia nowożeńców.

Z danych zawartych w tabeli III i IV wynika, że zmniejszyła się tendencja do zawierania małżeństw endogamicznych. W badanym okresie występuje zjawisko kojarzenia się par z jednej grupy — stanowią ją osadnicy z terenów przygranicznych (18,4%). Ludność autochtoniczna wstępowała najczęściej w związki małżeńskie z partnerami pochodzącymi z powiatów międzychodzkiego i nowotomyskiego. Do wyjątków należą małżeństwa ludności autochtonicznej z przybyszami z innych terenów. Zanotowano zaledwie dwa związki tego typu (z osadnikami z lubelskiego i kieleckiego). Natomiast osadnicy z woj. poznańskiego nie przywiązują większej wagi do pochodzenia współmałżonka. Małżeństwa zawarte między osadnikami z poznańskiego a przybyszami z innych terenów (w tym także z repatriantami) stanowią 15% ogólnej liczby małżeństw zawartych w tym czasie. Interesująco przedstawia się struktura małżeństw pod względem pochodzenia rodziców u osób, które urodziły się w Pszczewie po II wojnie światowej. Problem pochodzenia nie odgrywa w tym wypadku żadnej roli. Niekiedy nawet trudno ustalić pochodzenie rodziców jednego ze współmałżonków. Z uwagi na zbyt jeszcze małą liczbę zawartych małżeństw przez przedstawicieli młodego pokolenia nie można przeprowadzić bardziej wnikliwej analizy. Stwierdzić jednak można na podstawie zebranego materiału i autopsji, że w życiu społecznym Pszczewa pojawiła się nowa kategoria mieszkańców, których udział w miarę upływu czasu będzie wzrastał. Wśród młodego pokolenia autochtonów nie istnieją różnice społeczne wynikające z pochodzenia ich rodziców, czy wykonywanej przez nich i młodzież pracy. Większość socjologów przeprowadzających badania na Ziemiach Zachodnich podkreśla wpływ czynnika pokolenia na procesy adaptacyjno-integracyjne. Tak np. Z. Dulczewski sformuło-

wał socjologiczne prawo pokoleń, w którym stwierdza, że wzrost elementów sprzyjających procesowi adaptacji i integracji społecznej migrantów pozostaje w stosunku odwrotnym do wieku pokolenia migrantów¹⁸.

W tabeli V zestawiono wyniki badań nad małżeństwami mieszanymi w Pszczewie do 1958 r. i zawartymi w okresie 1959 - 1969.

Z tabeli V wynika, że autochtoni w początkowym okresie zawierali raczej małżeństwa endogamiczne. Tendencja ta w ostatnich latach zaczyna zanikać. Na podstawie tabeli III można zauważyć, że autochtoni w większości (około 80%) zawierali małżeństwa egzogamiczne z osadnikami z woj. poznańskiego, a szczególnie z osadnikami pochodzącymi z terenów nadgranicznych. Wśród osadników z woj. poznańskiego obserwujemy pewien spadek liczby małżeństw endogamicznych (około 16%). Zupełnie odmienną strukturę posiadają małżeństwa zawarte między osadnikami z pozostałych części kraju i repatriantami. W pierwszym okresie (do 1958 r.) istnieje równowaga między małżeństwami endogamicznymi i egzogamicznymi. Przyjmując małżeństwa mieszane jako czynnik i wskaźnik integracji, stwierdzić można, że między repatriantami i osadnikami z Polski centralnej nastąpiła zupełna integracja. Zjawisko integracji (przyjmując jako jedyny wskaźnik małżeństwa mieszane) wystąpiło również między autochtonami a osadnikami z woj. poznańskiego. Powstaje więc pytanie, z jakiego powodu i gdzie należy szukać przyczyn częstego zawierania związków endogamicznych w grupie osadników z pogranicza. Wydaje się, że jedną z przyczyn jest wysoki stopień udziału mieszkańców wspomnianych powiatów w zasiedleniu Pszczewa. Dane z 1958 r.¹⁹ wykazują, że z województwa poznańskiego pochodziły 762 osoby, co stanowiło 63% ludności napływowej. Z. Dulczewski dzieli ludność osiedleńczą z tego województwa na trzy umowne strefy rekrutacyjne. Do jednej z nich zalicza ludność z powiatów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie Pszczewa. Liczyła ona w 1958 r. 468 osadników, co stanowiło 63% ludności napływowej. Z powiatu międzychodzkiego pochodziło w 1958 r. 385 osadników, zamieszkujących przedtem najczęściej w 10 miejscowościach położonych w najbliższym sąsiedztwie Pszczewa. Z badań przeprowadzonych w 1969 r. wynika, że liczba osób pochodzących z tych powiatów zmniejszyła się nieco i wynosi obecnie około 350 osób. Stanowi to blisko 18% wszystkich mieszkańców Pszczewa. Tak więc, nie bez znaczenia dla kształtowania się struktury małżeństw tej ludności jest liczbowy udział w zasiedlaniu.

Jak już wspomniano, integracja ludności autochtonicznej z osadnikami pochodzącymi z Polski centralnej i wschodu (mierzona ilością zawartych małżeństw mieszanych) następuje znacznie wolniej niż w przypadkach ludności pochodzącej z terenów przygranicznych. Jest to zrozumiałe, gdyż między ludnością tą nie ma różnic demograficznych i historyczno-kulturowych.

¹⁸ Z. Dulczewski, *Spółeczne aspekty migracji na Ziemiach Zachodnich*. Poznań 1964, Instytut Zachodni, s. 128.

¹⁹ Zob. przypis 8, s. 44 - 45.

TABELA III

Rok	a	m ₁	m ₂	Typy małżeństw					Łącznie	
				pg	pi	o	oi	po		ma
1959	3	4		2	2			2		13
1960	1	2	1	1		1				6
1961	3	3	2	2						10
1962	2	3	1	3	1			3		13
1963	3	2	1	4	1		2	3		16
1964		3		4		1	2	2		12
1965			2	1			1			4
1966		5	2	2	2	2	1	2		16
1967		1		3			1	3	3	11
1968	1	1				1		1	5	9
1969						1		2	7	10
Razem	13	24	9	22	6	6	7	18	15	120

Z demograficznego punktu widzenia wszystkie względy przemawiają za tym, aby grupę osadników nadgranicznych traktować jako całkowicie zespoloną z miejscem osiedlenia i jego środowiskiem społeczno-kulturowym. Analizując związki między pochodzeniem terytorialnym migrantów a procesami kształtowania się nowych społeczności lokalnych Z. Dulczewski wyodrębnił czynniki wpływające pośrednio na ten proces²⁰. Jednym z nich jest podobieństwo kulturowe migrantów. Stwierdzenie u migrantów należących do innych kategorii pochodzenia terytorialnego homogeniczności względnie podobieństwa kulturowego, jak w naszym przypadku — u autochtonów i migrantów z pogranicza, pozwala na wyciągnięcie wniosku, że proces integracyjny będzie przebiegał znacznie łatwiej i szybciej. Tenże autor formuluje

²⁰ Zob. przypis 18.

twierdzenie²¹, że grupy ludności powiązane uprzednio ze sobą więzią terytorialną dążą zazwyczaj do odegrania roli ośrodka integracyjnego nowych społeczności lokalnych. Sytuacja taka zaistniała w Pszczewie. Obie grupy — autochtoniczna i osadników przygranicznych stanowiły pewne zwarte i liczbowo duże skupiska, dążące do odegrania czołowej roli w życiu społecznym miejscowości.

TABELA IV*

Miejsce pochodzenia nowożeńców	Mężczyźni		Kobiety	
	liczba	%	liczba	%
1. autochtoni	28	26,8	28	26,8
2. woj. bydgoskie i poznańskie (bez pow. nowotomyskiego i międzychodzkiego)	13	11,6	19	18,2
3. pow. Nowy Tomyśl i Międzychód	37	35,5	35	33,3
4. woj. centralne	11	10,6	9	8,7
5. woj. lubelskie, rzeszowskie i białostockie	10	9,7	5	4,7
6. repatrianci	6	5,8	9	8,5
Razem	105	100%	105	100%

* Uwaga: w powyższej tabeli nie uwzględniono 15 małżeństw zawartych między osobami urodzonymi w okresie powojennym.

TABELA V

Kategoria osadników	Ogólna ilość małżeństw w Pszczewie do 1958 r. egzogam.				Małżeństwa zawarte w latach 1959 - 1969			
	egzogam.		endogam.		egzogam.		endogam.	
Autochtoni	45	49%	46	51%	33	64%	13	34%
Osadnicy z poznańskiego	34	23%	112	77%	18*	39%	28	61%
Osadnicy z innych terenów i repatrianci	38	46%	44	54%	24*	77%	7	23%

* Uwaga: w tym małżeństwa osadników z poznańskiego z innymi osadnikami.

Z analizy zebranego materiału, a także z własnych obserwacji poczynionych przez autora w trakcie pobytu w badanej miejscowości wypływa zasadniczy wniosek, że związki, które dotychczas uważane były za małżeństwa mieszane, w gruncie rzeczy nie odpowiadają już takiemu określeniu. W literaturze socjologicznej związanej z Ziemią Zachodnią za małżeństwa mieszane powszechnie uważa się związki zawarte między reprezentantami poszczególnych kategorii osadniczych oraz małżeństwa między autochtonami a osadnikami. Cechą charakterystyczną tych związków był fakt, że

²¹ Zob. przypis 18.

zawierane były między ludźmi pochodzącymi z różnych okolic i reprezentującymi w związku z tym odmienne cechy kulturowe. Zasadniczo w pierwszym okresie widoczna była silna tendencja do kojarzenia się małżeństw wewnątrz jednej grupy regionalnej. Pierwsze próby zawierania związków małżeńskich między osobami należącym do różnych grup spotykały się ze zdecydowanie ujemną reakcją rodziny i lokalnej społeczności. Stopień uświadomienia sobie własnej odrębności regionalnej, przekonanie o jej wartości, szereg uprzedzeń w odniesieniu do innych grup utrudniały wzajemne współżycie. Na związki takie patrzono poprzez pryzmat niechęci i wrogości wynikającej ze wspomnianej uprzednio odrębności regionalnej. Małżeństwo mieszane spełniało wówczas, oprócz podstawowych funkcji społecznych wynikających z faktu zawarcia związku małżeńskiego (takich jak: utrzymanie ciągłości biologicznej społeczności i przekazywanie dziedzictwa kulturowego — mowa tutaj o funkcjach, a nie zadaniach rodziny), a także i funkcję integracyjną. Związek obojga partnerów pozwalał na obopólną wymianę doświadczeń, tradycji obyczajów i wzorów wyniesionych z rodzinnego środowiska regionalnego, prowadzącą w efekcie do ujednoczenia i zatarcia tych różnic. Należy również podkreślić, że małżeństwa mieszane stanowiły *novum*, nie mieszczące się w dotychczasowych normach obowiązujących dane grupy. Patrzono więc na nie jak na zjawisko nie mające racji bytu, sprzeczne z dotychczasowym stanem rzeczy, doszukiwano się w nim cech negatywnych.

W badanym okresie, tj. w latach 1959-1969 funkcja integracyjna małżeństw mieszanych znacznie zmalała, a w niektórych wypadkach zanikała zupełnie. Jak wynika z badań i obserwacji prowadzonych nad zagadnieniem kształtowania się więzi lokalnej i świadomości regionalnej mieszkańców Pszczewa istniejące w poprzednim okresie zróżnicowanie regionalne w miarę upływu lat malało, a ostatnio prawie zanikło. W chwili obecnej małżeństwa mieszane ze względu na stosunkowo dużą liczbę zawartych związków, zanik różnicowań i uprzedzeń regionalnych (zwłaszcza w niektórych grupach osadniczych), w opinii społeczności pszczewskiej są traktowane jako zjawisko normalne. Nie bez znaczenia jest fakt, że mediana wieku osób wstępujących w związki małżeńskie w ostatnich latach wskazują, że są to ludzie urodzeni tuż przed wybuchem II wojny światowej. Okres ich wychowania w miejscu urodzenia i zamieszkania był stosunkowo krótki; nie zdążyli oni przyswoić sobie szeregu elementów rodzimej kultury. W świetle tych rozważań analizując dane zawarte w tabeli III wysunąć można twierdzenie, że związków małżeńskich zawartych między autochtonami a osadnikami (typ m_1 i m_2) oraz małżeństw skojarzonych między przedstawicielami różnych grup osadników (typ po i o), nie można traktować jako typowych małżeństw mieszanych. Tezę tę potwierdza duża liczba małżeństw tego typu, wyrażająca się wysokim procentowym udziałem w stosunku do ogólnej liczby związków małżeńskich zawartych w latach 1959-1969.

Dalsza analiza struktury małżeństw ujawnia pewne tendencje do kojarzenia się w związkach małżeńskich partnerów zróżnicowanych pod wzglę-

dem kategorii wykonywanego zawodu (pracy fizycznej i umysłowej). Ze zjawiska tego nie można, co prawda, wysuwać zbyt daleko idących wniosków odnośnie do pogłębienia się procesu integracji warstwowej. Kategorie te bowiem nie są wystarczającymi wyznacznikami pochodzenia warstwowego (dokładniejszych danych akta USC nie zawierają). W tym znaczeniu jednak można traktować małżeństwa mieszane za jeden z przejawów zmniejszania się dystansów społecznych między pracownikami fizycznymi i umysłowymi. Poniższe zestawienie ilustruje strukturę zawartych małżeństw w latach 1959 - 1969 pod względem przynależności partnerów do kategorii pracowników fizycznych i umysłowych.

A. Mężczyźni — związki zawarło w tym okresie 98 pracowników fizycznych i 22 pracowników umysłowych

Pracownicy fizyczni:

19,3% pojęło za żony osoby pracujące umysłowo

64,2% pojęło za żony kobiety bez zawodu

16,6% pojęło za żony osoby pracujące fizycznie

Pracownicy umysłowi:

68,1% pojęło za żony pracowniczki umysłowe

27,4% pojęło za żony kobiety bez zawodu

4,5% pojęło za żony pracownice fizyczne

B. Kobiety — związki małżeńskie zawarły 34 pracownice umysłowe, 17 pracujących fizycznie i 69 bez zawodu:

pracujące umysłowo:

44,2% wyszło za prac. umysł.

55,8% wyszło za prac. fizycz.

robotnice:

5,8% za prac. umysł.

94,2% za prac. fizycz.

bez zawodu:

8,6% wyszło za pracowników umysłowych

91,4% wyszło za pracowników fizycznych.

Na podstawie danych zawartych w powyższym zestawieniu można wnioskować, że wśród mężczyzn pracujących umysłowo istnieje silna tendencja do zawierania związków z kobietami pracującymi umysłowo. Odmienny pogląd na problem doboru współmałżonka mają kobiety pracujące umysłowo. Pracownicy fizyczni najczęściej dobierają sobie żony nie pracujące zawodowo.

Tendencje do zawierania małżeństw w obrębie jednej grupy zawodowej (szczególnie silnie występujące u mężczyzn pracujących umysłowo) są charakterystyczne dla całego społeczeństwa. Podobne wyniki uzyskał H. Dutkiewicz²² badając strukturę małżeństw mieszanych według przynależności part-

²² Zob. przypis 6.

nerów do kategorii pracowników fizycznych i umysłowych na Śląsku, w Górniczym Okręgu Przemysłowym, a więc w odmiennym od pszczewskiego, silnie zurbanizowanym społeczeństwie. Wydaje się, że tendencje te są rezultatem i spuścizną dawnych różnic klasowych panujących w społeczeństwie polskim. W miarę upływu czasu zaczynają one zanikać na skutek przeobrażeń społecznych ogarniających cały kraj.

Ciekawego materiału dostarczają także badania dotyczące miejsca zamieszkania przed zawarciem związku małżeńskiego (dane obejmują małżeństwa zawarte w okresie 1959 - 1969).

Mężczyźni — 81 kandydatów mieszkało przed ślubem w Pszczewie. Spoza Pszczewa pochodzi 39:

I. Ziemie Zachodnie (16 osób)

1. powiat międzyrzecki: Międzyrzecz 4, wsie 8.
2. Inne tereny: Szczecin 2, Skwierzyna 1, Nysa śląska 1.

II. Woj. poznańskie (20 osób)

1. powiaty przygraniczne: Międzychód 5, wsie 12, Nowy Tomyśl 1.
2. inne powiaty: koniński 1, poznański 1.

III. Polska centralna (3 osoby): Kielce 1, Warszawa 1, Toruń 1.

Kobiety — 112 mieszkało w Pszczewie, spoza Pszczewa pochodzi 8, w tym siedem ze wsi powiatu międzyrzeckiego i jedna z pow. Nowa Sól.

Istnieją więc tendencje do zawierania małżeństw wśród ludności zamieszkującej najbliższe tereny. Potwierdzeniem dużego stopnia integracji przestrzennej Ziemi Zachodnich są dane dotyczące miejsca zamieszkania po zawarciu związku małżeńskiego. Ze 120 małżeństw objętych badaniami, Pszczew opuściło 26 i zamieszkało na: Ziemiach Zachodnich 20 małżeństw (w tym 15 w miastach — Zielona Góra 4, Międzyrzecz 4, Trzciel 2, Ruda Śląska 1, Skwierzyna 1, Gorzów 1, Babimost 1 oraz Szczecin 1; 5 małżeństw zamieszkało na wsiach); w miastach woj. poznańskiego zamieszkały 4 małżeństwa (Międzychód 3, Szamotuły 1, Luboń koło Poznania 1); do Polski centralnej wyjechało 1 małżeństwo (ze względów zawodowych) i jedno do NRD.

W niniejszej pracy zwrócono głównie uwagę na ilościowy i strukturalny aspekt małżeństw mieszanych, uważając je za miernik oraz obiektywny sprawdzian integracji społecznej ludności Pszczewa. Dotychczasowa analiza ujawniła, że zjawisko spokrewniania się ludności w związkach małżeńskich między różnymi grupami osadniczymi występuje już od okresu powojennego. Dalsze obserwacje wykazały, że proces spokrewniania się wcale nie maleje, przeciwnie, charakteryzuje się tendencjami rosnącymi, przy czym istnieje pewne zróżnicowanie w intensywności tego procesu między różnymi grupami mieszkającymi w Pszczewie. W wyniku analizy ilościowej okazało się również, że następuje wzrost tendencji heterogamicznych. Dane uzyskane na podstawie zebranych materiałów pozwoliły na wysunięcie twierdzenia, że następuje zanik tych funkcji społecznych małżeństw zawieranych między

reprezentantami poszczególnych kategorii osadniczych, na podstawie których związki takie określane były jako małżeństwa mieszane. Ponadto stwierdzono, że w kręgu małżeństw zawartych w badanej miejscowości zacierają się także dystanse społeczne między pracownikami fizycznymi i umysłowymi.

W toku badań wyłoniło się również nowe zagadnienie migracji nadgranicznych i ich społecznych konsekwencji. Problem ten nie został dotychczas w pełni zbadany i opracowany.

Dzięki zebranym materiałom zdołano zarejestrować pewne fragmenty procesu narastania pełnej integracji społecznej, świadczącej o zanikaniu istniejących w świadomości mieszkańców barier społecznych.

ANDRZEJ BRENCZ